

ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตในดินแดนปากแม่น้ำโขง ในเวียดนาม¹

สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงของเวียดนาม

สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำเขตร้อนขนาดใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นทางน้ำของหลายๆ ชาติ ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงกินอาณาบริเวณถึง 36,000 ตร.กม. ในจำนวนนี้ เป็นพื้นที่ทำการเกษตร 12,500,000 ไร่ (20,000 ตร.กม.) โดยพืชหลักๆ คือข้าว อาหารหลักของคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พื้นที่ที่ผู้คนอาศัยอยู่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เป็นที่ราบอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลไม่เกิน 10 เมตร ทำให้อากาศในพื้นที่บริเวณนี้เปลี่ยนแปลงง่ายมาก หากระดับน้ำทะเลสูงขึ้น 1 เมตร พื้นที่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง 25 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของคนจำนวน 3.5 ถึง 5 ล้านคนในปัจจุบัน จะหายไป สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่สำคัญต่อแหล่งอาหารสำหรับการบริโภคทั้งในประเทศและส่งออกของเวียดนาม โดยปลูกข้าวและเมล็ดธัญพืชอื่นๆ เพื่อบริโภค 53 เปอร์เซ็นต์ อีก 80 เปอร์เซ็นต์เป็นการประมง และ 75 เปอร์เซ็นต์เป็นผลไม้

บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงประกอบไปด้วย 12 เขต โดยมีเมืองคันทโงเป็นเมืองใจกลาง จำนวนประชากรในปัจจุบันของแถบนี้คือ 18.6 ล้านคน เท่ากับ 26 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรเวียดนามทั้งหมด ตามประวัติศาสตร์ชาวบ้านในแถบนี้จะปักหลักอาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ และเรื่อยไปตามลำคลองที่แยกออกจากสายหลักทั้งสองฝั่งอย่างหนาแน่น ซึ่งการแยกการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่แถบนี้จากระบบสังคมที่พึ่งพาสายน้ำจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้

ปัญหาทรัพยากรน้ำในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง

มีปัจจัยห้าประการที่มีผลต่อการเกษตรในแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ปัจจัยสองประการคือน้ำท่วมและการขาดแคลนน้ำจืด ซึ่งเกี่ยวกับคุณภาพน้ำ ส่วนอีกสามปัจจัยที่เหลือคือน้ำทะเลหนุน สภาพดินเป็นกรด และน้ำเสีย ซึ่งเกี่ยวกับคุณภาพของน้ำ นอกจากนี้ ปัญหาเรื่องน้ำที่เป็นประเด็นอยู่เหนือพรมแดนระดับน้ำทะเลที่เพิ่มสูงขึ้นอันเนื่องมาจากอากาศเปลี่ยนแปลง และการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลัก ก็เริ่มปรากฏให้เห็นว่าจะจะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคต ตามประเด็นดังต่อไปนี้

น้ำท่วม แต่ละปีบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงจะเกิดน้ำท่วมในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม ปริมาณน้ำที่แม่น้ำโขงปล่อยออกมาในช่วงฤดูฝนจะอยู่ที่ราวๆ 39,000 มิลลิเมตร/วินาที ทำให้พื้นที่ราวๆ 7.5 ถึง 11.87 ล้านไร่ของพื้นที่ปากแม่น้ำทั้งหมดถูกน้ำท่วมในช่วงฤดูฝน ซึ่งจะทำการเกษตรไม่ได้ในบริเวณที่มีน้ำท่วม แต่ในฤดูแล้ง แม่น้ำโขงจะปล่อยน้ำโดยเฉลี่ยที่ระหว่าง 1,700 และ 2,500 มิลลิเมตร/วินาที ยิ่งไปกว่านั้น ไม่เพียงแต่ปริมาณน้ำที่ลดต่ำลงสองถึงสามเมตรในช่วงหน้าแล้ง ฤดูนี้ฝนก็ไม่ค่อยตกในบริเวณนี้อีกด้วย

น้ำทะเลหนุน น้ำทะเล (น้ำเค็ม) หนุนเกิดจากการที่น้ำทะเลหนุนสูงและไหลเข้าท่วมแผ่นดินเมื่อน้ำจืดไหลออกจากปากแม่น้ำมีจำนวนน้อย นอกจากนี้ กระแสน้ำทะเลยังส่งผลต่อระบบน้ำที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำ กลไกของน้ำทะเลหนุนสูงเข้าสู่บริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นมีความซับซ้อนมาก ปัจจุบันพื้นที่ประมาณ 10.7 ถึง 13.12 ไร่ (ราวๆ 40 ถึง 50 เฮกตาร์ของพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง) ได้รับความกระทบจากน้ำทะเลหนุนสูง

ภาวะดินเป็นกรด พื้นที่ในเมืองลองเซวียน ทุ่งหญ้าแพลง เตละ จอง และบริเวณอื่นๆ มีภาวะหน้าดินเป็นกรด พื้นที่ทั้งหมดนี้กว้างประมาณ 10 ล้านไร่ เท่ากับ 40 เฮกตาร์ของพื้นที่ทั้งหมดในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง เป็นที่ทราบกันดีว่าการระบายน้ำเทียมจากหน้าดินที่เป็นกรดนั้น มีผลทำให้เกิดกรดและการสะสมตัวของ Fe^{2+} (iron ion) และ A^{13+} (sulfide ion) ในน้ำในลำคลอง ซึ่งน้ำที่มีความเป็นกรดสูงอาจจะเป็นอันตรายต่อมนุษย์ สัตว์ และพืช

น้ำเสีย จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและการขยายตัวของพื้นที่ที่อยู่อาศัยตามแนวชายฝั่งแม่น้ำ กำลังส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของน้ำ ทั่ววัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำลำคลองแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้นเกี่ยวข้องกับ การใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงในการทำการเกษตร สิ่งปฏิภูลของเสียที่อุดมด้วยสารอาหารจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและการกสิกรรม และน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

อากาศที่เปลี่ยนแปลงและระดับน้ำทะเลขึ้นสูง ตามรายงานคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยเรื่องการประเมินการเปลี่ยนแปลงของอากาศ ครั้งที่ 4 (Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 4th Assessment Report) กล่าวว่า ในช่วงสิบปีที่ผ่านมาการเปลี่ยนแปลงของอากาศกลายเป็นปัญหาทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ใหญ่ที่สุดปัญหาหนึ่งของโลก และลุ่มน้ำโขงก็ถือเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปและระดับน้ำทะเลที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรุนแรง (IPCC 2007) การศึกษาผลกระทบในอนาคตของสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงที่มีต่อบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงโดยมหาวิทยาลัยคันโท และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแสดงให้เห็นว่า ลุ่มน้ำโขงจะได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากน้ำท่วมที่ไหลบ่าจากแม่น้ำตอนบนและน้ำทะเลหนุนสูงจากทางตอนล่างของแม่น้ำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนที่เกิดจากการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลัก ขณะนี้ภูมิภาคลุ่มน้ำโขงกำลังเผชิญกับปัญหาใหม่ จีนมีเขื่อนที่เดินเครื่องแล้ว 6 แห่ง² และวางแผนว่าจะสร้างอีก 2 แห่ง³ ในแม่น้ำโขง มีแผนการสร้างเขื่อนและกำลังก่อสร้างอีก 12 เขื่อนทางตอนล่างของแม่น้ำโขง⁴ คือ ในลาว 8 เขื่อน⁵ บริเวณพรมแดนไทย-ลาว 2 เขื่อน⁶ และอีก 2 แห่งในกัมพูชา⁷

ซึ่งหากเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำบนแม่น้ำโขงสายหลักเหล่านี้เสร็จสมบูรณ์ ผู้คนนับหมื่นจะสูญเสียบ้านและที่อยู่อาศัย และต้องถูกโยกย้ายถิ่นฐาน กระแสน้ำจะเกิดการเปลี่ยนแปลง ตะกอนในน้ำจะหายไป และจะเกิดการกัดกร่อนชายฝั่งเพิ่มขึ้น การสัญจรทางน้ำจะถูกบดบัง ความหลากหลายทางชีวภาพจะลดลง ทรัพยากรสัตว์น้ำจะหายไป และผลเสียอีกมากที่ตอนนี้ยังไม่ทราบว่าเป็นอะไร ก็มีความเป็นไปได้ว่าจะเกิดขึ้น

ในบรรดาแผนการก่อสร้างเขื่อนทั้งหมดบนแม่น้ำโขงสายหลัก เขื่อนไซยะบุรีมีความก้าวหน้ามากที่สุด ซึ่งหากก่อสร้างสำเร็จเขื่อนนี้จะเป็นเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำแห่งแรกบนแม่น้ำโขงสายหลักตอนล่าง รัฐบาลกัมพูชาและเวียดนามที่อยู่บริเวณท้ายเขื่อน ได้เรียกร้องให้รัฐบาลลาวที่กำลังดำเนินการก่อสร้างเขื่อนอยู่ทำการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมแบบข้ามพรมแดน แต่รัฐบาลลาวกลับไม่หาคำตอบต่อข้อเรียกร้องนี้ ซึ่งหากทางเดินของแม่น้ำโขงถูกปิดกั้น กระแสน้ำก็จะเปลี่ยน และผู้คนอีกประมาณ 30 ล้านคนที่อาศัยอยู่แถบลุ่มน้ำโขงตอนล่างอาจได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากผลเสียแบบข้ามพรมแดน

สรุปประเด็น

ผลกระทบจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลง กับการพัฒนาเขื่อนของหลายๆ ประเทศในภูมิภาคเดียวกันนี้ จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพของกระแสน้ำในแม่น้ำโขง คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนและแหล่งอาหาร และทำให้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เราากำลังเผชิญอยู่รุนแรงมากยิ่งขึ้น

เศรษฐกิจของลุ่มน้ำโขงนั้นขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ หลักประกันด้านแหล่งอาหารของผู้คนคือเศรษฐกิจที่มีการผลิตข้าวเป็นหัวใจหลัก โดยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรรม และอื่นๆ ที่เกี่ยวโยงกับแม่น้ำโขง ซึ่งทั้งหมดนี้มีผลมาจากน้ำ ฝนดิน และอากาศอย่างมีนัยสำคัญ การพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่สามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงนั้น ขึ้นอยู่กับระบอบทางสังคมที่เป็นปึกแผ่น ที่สร้างขึ้นจากความสามารถในการเข้าถึงแหล่งน้ำ ซึ่งถือเป็นปัจจัยพื้นฐานของหลักประกันด้านอาหาร แต่หากระบบนี้พังทลายลง ผลที่ได้คือผลเสียที่จะเกิดกับความมั่นคงทางสังคมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเวียดนาม ความร่วมมือระหว่างนักวิทยาศาสตร์ นักวางแผนนโยบาย หน่วยงานของรัฐบาล องค์กรพัฒนาเอกชน และชาวบ้านจะสามารถสร้างยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการที่จะช่วยแก้ปัญหาใหญ่นี้ได้

เอกสารอ้างอิง

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). 2007. *IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 (AR4)*. http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1

Le Anh Tuan (Can Tho University) and Mekong Watch

¹ บทความนี้เป็นบทความที่รวบรวมรายงาน โดย ดร. เล อาน ตวน จากสถาบันวิจัยด้านการเปลี่ยนแปลงของอากาศ (Research Institute for Climate Change (DRAGON Institute- Mekong)) คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยคันโถ (เวียดนาม) ที่นำเสนอในการประชุมนานาชาติ Establishing an East-Asian Civil Society Network to Discuss Sustainable Natural Resources Management in the Mekong River Basin โดยได้รับการสนับสนุนจากแม่โขงวอตช์ (Mekong Watch) เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2555 ที่โตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

² เขื่อนกัวเจียว เสี่ยววาน ม่านวาน ต้าเฉาซาน นัวจาดู๋ และจิ่งหง

³ เขื่อนก้านหลันป่าและเหมิงซง

⁴ จำนวนเขื่อนและสถานะของเขื่อนรวบรวมโดยแม่โขงวอตช์ (Mekong Watch)

⁵ เขื่อนปากแบง หลวงพระบาง ไซยะบุรี (ขณะกำลังก่อสร้าง) ปากเล สานะคาม ลาดเสือ ท่าโก และดอนสะโฮง

⁶ เขื่อนปากชมและบ้านกุ่ม

⁷ เขื่อนสตึงเตร็งและซัมบอร์